

O HUTBI KAO SPECIFIČNOJ FORMI KOMUNICIRANJA

DŽEVAD HODŽIĆ

Hutba predstavlja sasvim specifičnu instituciju u islamu. Da se podsjetimo: Hutba je govor koji se drži svakog petka u okviru džume kao integralni dio namaza. (Hutba se drži i u sklopu bajramskih namaza, može se držati i u nekim drugim posebnim ili vanrednim prilikama. Ovdje je, međutim, u prvom redu, riječ o hutbi koja se drži u okviru džuma-namaza). Svi punoljetni, slobodni i zdravi muslimani dužni su u svojoj zajednici - džematu klanjati džuma-namaz i u okviru džume slušati hutbu. U pravno-političkom pogledu držanje hutbe spada u prerogative halife. To dalje znači da je za držanje hutbe hatibu potrebno da uspostavlja i održava komunikaciju sa džematom. Hutba u životu Islamske zajednice predstavlja formu javnog govora. Ona je medij informativnog, odgojnog i obrazovnog djelovanja.

To su osnovne odrednice hutbe koje bi istovremeno trebale određivati koncept hutbe, njenu formu i sadržaj. Što to preciznije i konkretnije znači?

Prvo, šta za način na koji ćemo se ljudima obraćati u hutbi znači činjenica da je hutba sastavni dio namaza? To znači da se u hutbi ne govori kao u drugim prilikama. Hatib u hutbi zajedno s džematom koji ga sluša stoji pred Bogom. Dok drži hutbu s minbera, hatib ne samo da stoji na mjestu na kojem je stajao Vjerovjesnik. Hatib je, dok drži hutbu, u funkciji

nasljednika Allahovog poslanika Muhammeda, alejhi-s-selam. Takva pozicija ga ispunjava osjećajem posebne odgovornosti. Kroz hutbu hatib se u okviru namaza nalazi u komunikaciji s džematlijama, a zajedno s njima u komunikaciji s Bogom. Hutba je, dakle, vjerski govor, par excellence. To znači da hutba nije u prvom redu govor eksperta o određenoj temi, s uobičajenim govorničkim postupkom uvoda, razrade i zaključka. U subjektivnom, emocionalno-doživljajnom smislu, hutba je prije proživljavanje teme, inspirirani govor, izraz osjećanja i uvjerenja, apel i podsticaj. U objektivnom, činjenično-sadržinskom i informativnom smislu hutba mora biti zapravo što manje subjektivna, ona mora sadržavati i prenositi islamski stav i poruku. To što je hutba sastavni dio namaza trebalo bi određivati i način na koji će se hatib obraćati džematlijama. To praktično znači da hatib ne može hutbu držati nonšalantno, u hutbi ne bi trebalo galamiti, prenaplašeno gestikulirati, služiti se duhovitim doskočicama i slično. Uvijek se, dakle, valja imati u vidu činjenica da smo u namazu dok držimo hutbu. To za hatiba, naravno, znači i slijedeće: slušatelji hutbe su također u namazu, oni ne mogu hatibu postaviti pitanje, ne mogu s njim razgovarati, diskutirati ili polemizirati u toku hutbe. Ta okolnost ne smije doprinostiti tome da se hatib osjeća opušteno, neobavezno, neodgovorno. Drugim riječima, hatib ne smije zloupotrebljavati tu okolnost. To što mu niko

ne može izravno dok drži hutbu postaviti pitanje, iznijeti primjedbu, neodobravanje ili neslaganje, to što dakle svi slušatelji moraju šutjeti i dok drži hutbu i neposredno poslije hutbe, to ne znači da hatib može govoriti šta hoće i kako mu drago. Hatib također mora imati u vidu i slijedeću činjenicu: njegove džematlije, slušaoci njegove hutbe, su tu u prvom redu zbog toga što osjećaju i ispunjavaju svoju dužnost (farz) prema Bogu. Drugim riječima, hatib mora razmišljati na slijedeći način: to što me ljudi slušaju dok držim hutbu nije, odnosno ne mora biti, zbog toga što im se sviđa moja hutba, što dobro govorim, što držim kvalitetnu hutbu, to što su ljudi tu, što slušaju moju hutbu je zbog toga što oni hoće da klanjajući džumu izvrše svoju islamsku dužnost. Slušatelji moje hutbe nisu tu radi mene nego radi dragog Boga. To što me slušaju dok držim hutbu izraz je njihove strpljivosti u nastojanju da izvrše jednu islamsku dužnost, da klanjaju džuma-namaz.

Druga važna činjenica koja mora određivati koncept, formu i sadržaj hutbe odnosi se na auditorij, na strukturu slušateljstva, odnosno džemata kojem se u hutbi obraćamo. Emocionalna, obrazovna, starosna i socijalna struktura slušalaca hutbe auditorij hutbe čini najzahtjevnijim mogućim auditorijem. Naime, auditorij hutbe ne čine polaznici nekog kursa, učenici jednog razreda, studenti koji su položili prijemni, eliminatorni ili neki drugi prethodni ispit. Svakoj takvoj grupi mnogo je lakše govoriti. Hutbu zajedno slušaju dječaci koji se nalaze u adolescenciji, oženjeni ljudi i starci sa sijedim bradama. Hutbu zajedno slušaju učenici, studenti, radnici, liječnici, profesori, trgovci. Među slušaocima hutbe nalaze se ljudi koji redovno izvršavaju osnovne islamske dužnosti i oni koji to čine samo povremeno. Oni koji o islamu imaju solidno znanje i oni koji znaju malo. Oni koji su o islamu naučili od svojih roditelja, imama ili muallima u mektebskim danima. Oni koji o islamu uče iz knjiga, s predavanja ili internata, oni koji u džamiju, pa tako i na hutbu, dolaze desetljećima i oni koji to čine odnedavno, oni koji su za islam i džamiju vezani kroz tradiciju i oni koji su iznenadno otkrili svoj islamski identitet ili ga tek izgrađuju,

oni koji su za islam vezani u prvom redu emocionalno i oni koji imaju primarno intelektualni odnos prema islamu. Kako u isto vrijeme govoriti svima njima? Za onog koji govori, dakle, za hatiba to je najdelikatnije moguće pitanje. Postavljajući to pitanje želimo naglasiti zadaću hatiba koja se sastoji u tome da se govori jasno, razgovijetno, nedvosmisleno, da se oslanja na kur'anske ajete i Poslanikove, aleji-s-selam, hadise, da se ne govori ni populistički ni akademski. Drugim riječima, hutbu bi trebalo držati tako da se imaju u vidu svi ili većina njenih slušalaca. Time, priznajem, nismo ništa posebno kazali o tome kako govoriti tako višestruko neujednačenom auditoriju kakav je u našem slučaju džemat na džumi. Ovdje samo pokušavamo naglasiti važnost te okolnosti neujednačenosti džematlija koji slušaju naše hutbe.

Na trećem mjestu želimo navesti pitanje: šta za hatiba i za formu i sadržaj hutbe znači činjenica da hutba u svom izvornom islamskom konceptu spada u prerogative halife? To znači da hutba ima političku dimenziju. Ali, kažimo to odmah, ne u ovom površnom smislu u kojem bi se to, kada se radi o našoj praksi i svakodnevnici, moglo shvatiti. Politička dimenzija hutbe ne sastoji se u tome da se u hutbi agitira za ovu ili onu političku stranku, da se bude uz vlast ili opoziciji, da se u hutbi bavimo državnim poslovima. Politička dimenzija hutbe sastoji se u tome da u hutbi ne budemo ni uz jednu političku stranku, da se u hutbi bavimo pitanjima koja su važna za Zajednicu, da se u hutbi bavimo poslovima koji nas se tiču kao Zajednice, da se bavimo našim zajedničkim poslovima. To naravno ne znači da u hutbi ne treba tretirati teme, pitanja i događaje iz šire ravnih društvenog života. Ali, to se mora činiti tako da se u hutbi očituje islamski stav i stav Islamske zajednice. Hatib je "halifa" na ravni lokalne samouprave života Zajednice muslimana. On u hutbi, na lokalnom i globalnom planu, sažima osvrt na proteklu sedmicu, usmjerava pogled na narednu sedmicu. Hatib u hutbi sabire svoj džemat, najvažnije događaje u njemu iz protekle sedmice i najprioritetnije akcije, poslove i zadatke koji

džematu predstoje u narednoj sedmici. Hutbu treba držati tako da se ima u vidu činjenica koja se može, iako može zvučati neobično, konstatirati na sljedeći način:

Džuma je meeting u najboljem smislu te riječi. Četvrta važna odrednica džume i hutbe sadržana je u dimenziji javnosti. Hutba je, s jedne strane, temeljni medij formiranja javnosti Islamske zajednice i, s druge strane, hutba je istovremeno važan medij odnosa islamske zajednice prema široj društvenoj javnosti. To znači da se kroz hutbu pripadnici Islamske zajednice informiraju o radu, aktivnostima, rezultatima, prilikama, potrebama i zadacima Islamske zajednice. Pri tome valja imati u vidu da hutbe u našim uvjetima nisu više predavanja, da tako kažemo, zatvorenog tipa. Kada to kažemo, imamo u vidu ne samo principijelnu otvorenost hutbe i džamije za sve nego i bukvalnu činjenicu da se veliki broj naših hutbi prenosi preko razglasa u javne prostore i preko medija: novina, radija, i televizije. Ta okolnost bi dodatno morala obavezivati hatibe pri koncipiranju hutbi. U takvim okolnostima hutba poprima karakter javnog govora u punom smislu te riječi.

Na kraju, hutba je tradicionalna forma islamskog odgojno-obrazovnog djelovanja. Džuma, hutba i minber imaju značajnu i specifičnu funkciju u vjerskoj, obrazovnoj, socijalnoj i kulturnoj tradiciji muslimanske zajednice ili muslimanskih zajednica. Džamija se nalazi u središtu vjerskog života muslimanske zajednice. U njoj se odvijaju značajne aktivnosti vjerskog, odgojno-obrazovnog, socijalnog i uopće kulturnog života muslimana. Važno je uočiti kako su se u tradicionalnoj funkciji džamije izdiferencirale različite forme odgojno-obrazovnog djelovanja, koje podrazumijevaju i različite diskurse izlaganja, koncepte tematiziranja i moduse izvođenja. U tom pogledu možemo razlikovati:

- ćurs, sa kojeg se drže dersovi odnosno predavanja;
- seminari i kolokviji o određenim temama, iz određenih disciplina i područja, (tefsir, hadis, fikh, ahlak, akaid itd.);
- stupove oko kojih se organiziraju halke,

odnosno kružoci koji se specijalistički, stručno i akademski bave proučavanjem određenih tema, knjiga, disciplina i područja;

- mihrab, koji se osim za predvođenje namaza često koristi da se održi prigodan vaz, da se upute korisni savjeti, prenesu kratke poruke i poruke i
- minber, s kojeg se drži hutba.

Za našu temu ovdje je od velike važnosti da se zna sljedeće: svugdje, s ćursa, kod stupa, iz mjhrama i sa minbera, govori se drukčije. Može se i sa ćursa i sa minbera i u nekom kružoku oko nekog džamijskog stupa govoriti, naprimjer, o pravdi. Ali, o pravdi će se sa ćursa i sa minbera govoriti u različitim diskursima. Sa ćursa se o pravdi može govoriti tako da se krene od ezela i od arši-rahmana, da se iznesu etimološki aspekti značenja kur'anskih pojmova pravde, da se napravi distinkcija između pravde i pravičnosti, da se navedu povijesni primjeri pravde i pravičnosti itd. Sa minbera, u hutbi, tako se ne može govoriti o pravdi. U hutbi se o pravdi mora govoriti na ravni konkretne situacije, u kontekstu naše društvene, političke, ekonomske, socijalne realnosti, s obzirom na neki konkretni slučaj, događaj, potrebu, zadatak u našem džematu, Zajednici i društvu.

Hatiba, dakle, nije samo specifična forma u odnosu na druge foreme komuniciranja i javnog govora. Ona predstavlja i specifičnu formu vjerskog javnog govora u džamiji i džematu. To se može i ovako izraziti: ono što se kaže petkom u hutbi, tako da se to isto može kazati i sa ćursa nekim drugim danom, naprimjer, uoči ponedjeljka iza akšam-namaza, a da se ne osjeti nikakav nedostatak. To i nije bilo za džumu i za hutbu. Takva hutba je slaba hutba. Ili, ono što je rečeno prije pet godina na hutbi, ili prije deset godina, ili prije sedamdeset godina - ako se to isto, bez ikakvih promjena može kazati i danas - onda to nije dobra hutba.

Zašto? Zato što minber nije katedra za perenijalnu filozofiju, s minbera se na dan džume fokusira samo sedam dana iz nepreglednog okeana vječnosti. Kao što, naravno, minber ne bi trebao biti ni tribina za političko strančarenje.

m